Skattefjällsdomens återverkningar på dagens rättsläge

Av f.d. justitierådet Bertil Bengtsson

Den nuvarande diskussionen om Girjasdomen (NJA 2020 s. 3) och dess verkningar har bl.a. rört en särskild fråga som länge har bekymrat intresserade debattörer: hur förhåller sig Girjasdomen till det tidigare ledande prejudikatet på samerättens område, skattefjällsdomen (NJA 1981 s. 1), där HD med ett mycket utförligt resonemang ogillade vissa samebyars yrkande om bättre rätt m.m. till en del fjällområden i norra Jämtland. Hur HD sett på dessa frågor i den äldre domen är inte alldeles lätt att få ett grepp om — referatet i NJA omfattar 253 sidor. Vi är idag inte så många som har medverkat i skattefjällsrättegången, och det kan vara anledning att framhålla några viktiga drag i domen som inte är helt lätta att konstatera i efterhand men som har betydelse också för dagens rättsläge.

Domen i Girjasmålet, där Girjas sameby mot statens bestridande berättigats på grund av sin renskötselrätt att upplåta jakt- och fiskerätt till allmänheten, har utsatts för en noggrann granskning bl.a. av statens ombud i målet, Hans Forssell, som gett ut en utförlig redogörelse för statens inställning bl.a. mot bakgrund av skattefjällsdomen.[1] Den synes ge en sammanfattning av regeringens nuvarande hållning till Girjasdomen. Även på annat håll har man tagit upp Girjasdomen till diskussion.[2] Domen har framstått som särskilt bekymmersam eftersom förhållandena i en rad andra samebyar särskilt i Norrbotten och Västerbotten i stort sett motsvarar vad som gäller i Girjas. Man kan därför vänta att också dessa samebyar kräver att själva få upplåta jakt- och fiskerätt. Flera rättegångar om detta pågår. Man befarar att om samebyarna övertar upplåtelserna, som hittills skötts av länsstyrelsen, det skulle bli dyrare att jaga och fiska, i den mån samebyarna alls vill upplåta några rättigheter av detta slag. Regeringen har avbrutit pågående utredning om dessa frågor av den s.k. Renmarkskommittén, till synes på grund av farhågor att kommittén skulle komma till sådant resultat.

Här finns inte anledning att ge någon utförlig redogörelse för den likaledes svåröverskådliga Girjasdomen (där referatet dock inskränkt sig till 112 sidor i NJA). För att ge ett begrepp om dess ställning till

[1] Samerna, jakten och fisket (2024). Kritik har också riktats mot domen av Runar Viksten i en artikel i Svenska Dagbladet 19 augusti 2025, ”Girjasdomen får helt orimliga konsekvenser”.

[2] Man har bl.a. kallat Girjasdomen för ”politisk”, vilket inte är någon träffande beskrivning — utgången lär ha stritt inte bara mot en allmän folkmening i varje fall i Nordsverige utan också mot både den socialdemokratiska regeringens och Tidöpartiernas inställning.

skattefjällsdomen bör i varje fall sägas följande. Rennäringslagen (1971:437) förbjuder i 31 § samebyarna och deras medlemmar att upplåta bl.a. den rätt till jakt och fiske som ingår i renskötselrätten; sådana upplåtelser ska i stället skötas av länsstyrelsen. Enligt HD:s dom har Girjas sameby ändå rätt till sådana upplåtelser på grund av urminnes hävd som upparbetats på området — alltså en rättighet som gäller i stället för rennäringslagens bestämmelse och grundas på ett bruk av området åtminstone sedan mitten av 1700-talet.

En viktig fråga i sammanhanget gäller HD:s beskrivning av förutsättningarna för urminnes hävd i skattefjällsdomen. Stämmer den med vad som sagts om samma fråga i Girjasdomen? Enligt skattefjällsdomen (särskilt NJA 1981 s. 190 f.) skulle vid tiden för Brömsebrofreden — alltså vid mitten av 1600-talet — i det aktuella fallet ha fordrats att samernas bruk varit intensivt, stadigvarande och väsentligen ostört av utomstående samt med någorlunda fasta gränser. I så fall fanns det möjlighet att förvärva en motsvarighet till skattemannarätt (alltså den rätt som med tiden övergått till äganderätt). Det är naturligt att resonemanget inte återkommit i Girjasdomen; att märka är att skattefjällsdomens domskäl i denna del bara gällde samernas möjlighet att förvärva *äganderätt* genom urminnes hävd. Om detta var aldrig fråga i Girjasmålet. Det är självklart att man inte skulle ställa samma krav när det gällde rätten att nyttja mark för jakt eller fiske. Uttalandena i skattefjällsdomen saknar alltså betydelse för frågan om grunden för jakt- och fiskerätten i Girjas.

Här bör också framhållas en annan skillnad mellan de två processerna som ofta förbisetts. I skattefjällsmålet *medgav* faktiskt staten att jakt- och fiskerätten i och för sig tillhörde samerna, fast det framhölls att de enligt rennäringslagen saknade rätt att upplåta rättigheterna. Resonemanget om upplåtelserätten gällde därför framför allt frågan om lagstiftaren på detta sätt kunde inskränka rättigheter som tillkom samebyn utan att göra sig skyldig till diskriminering. (Se särskilt NJA 1981 s. 246 ff. och referentens skiljaktiga mening s. 249 ff.)[3] Att tala om en diskriminering genom att staten reglerat upplåtelsen av en *egen* rätt till jakten och fisket skulle naturligtvis ha varit meningslöst — domstolen hade inte behövt ägna ett så utförligt resonemang för att bemöta en sådan invändning.

Det sagda har intresse också för senare tvister om samebyarnas upplåtelserätt. Det innebär att staten ändrade inställning till jakt- och fiskerätten i Girjasmålet, där staten från början bestred att samerna ägde jakt- eller fiskerätt men — när HD kom till annan mening — avstod från att åberopa rennäringslagens bestämmelser om upplåtelserätten (se Girjasdomen p. 222–223). Vad anledningen var till detta avstående har förblivit oklart; referatet av Girjasdomen ger ingen ledning. Staten

[3] Jag var referent i skattefjällsmålet och minns fortfarande min lättnad när statens ombud förklarade att jakt- och fiskerätten tillhörde samerna; det innebar en välkommen förenkling av detta mål, som utmärktes av en krånglig och ofta svårbegriplig processföring från samesidan.

hade inte fått medhåll i sin nya inställning till rättigheterna och läget var därför detsamma som i skattefjällsmålet. I detta mål hade emellertid HD godtagit rennäringslagens bestämmelse om upplåtelserätt. Möjligen ansåg man nu från statens sida att utvecklingen därefter — bl.a. Europakonventionens införlivande med svensk rätt — innebar att bestämmelserna i det nya målet fick anses som diskriminerande eller i vart fall kunde ifrågasättas.[4]

Vad som nu sagts får ses som en bakgrund till ett uttalande av HD i skattefjällsdomen vilket ofta åberopats från statens sida: de befogenheter som renskötande samer hade kom att uttömmande regleras av den första renbeteslagen av 1886, detta ”även i den mån de ytterst vilade på hävd”. Uttalandet bemötte vissa (delvis oklara) påståenden från samesidan om att samebyarna hade en rad hävdvunna rättigheter utöver vad rennäringslagen stadgade; de gällde däremot inte själva jakt- och fiskerätten, som ju i detta mål ostridigt tillkom samebyarna. Redan här hade på detta vis staten brutit ut jakt- och fiskerätten från äganderätten till området, något som synes ha bekräftats genom medgivandet i Girjasmålet.[5]

Här ska inte diskuteras andra delar av Girjasdomen. Man kan emellertid konstatera att den i väsentliga avseenden är väl förenlig med den äldre skattefjällsdomen. I sammanhanget kan man också erinra om att två ledamöter kom till samma resultat som majoriteten med annan motivering: rennäringslagen skulle tolkas så att det var samebyn som fick göra upplåtelser av jakt- och fiskerätt. De framhöll liksom majoriteten att samebyn ”har en ensamrätt i förhållande till staten att upplåta jakt och fiske på området som är grundad på urminnes hävd”. Man kan på detta vis inte tala om att samebyns talan bifallits av en knapp majoritet. Det har funnits flera vägar att komma till HD:s resultat.

I den mån regeringen, liksom så många andra, haft förhoppningar om att Renmarkskommittén skulle komma till annat resultat än Girjasdomen i fråga om jakt- och fiskerätten har också slagit fel, framför allt på grund av ett grundligt utredningsarbete av sekretariatet, som bekräftade de antaganden HD gjorde i Girjasdomen. Sedan kommitténs arbete stoppats blir frågan vad som nu kommer att hända. Också här ställer skattefjällsdomen till problem: HD slog fast att samebyarnas renskötselrätt omfattades av grundlagens egendomsskydd (nu i 2 kap. 15 § regeringsformen). Det blir därför inte så lätt att lagstifta bort samebyarnas upplåtelserätt. Det är inte så överraskande att staten nu ändrat sin ståndpunkt i Girjasmålet och i pågående processer, liksom i skattefjällsmålet, åberopar att förbudet i 31 § rennäringslagen skulle gälla.

Om inte denna invändning godtas synes det enda sättet att rätta till förhållandet vara att tillgripa expropriation av den upplåtelserätt som

[4] Ståndpunkten stämmer med skiljaktigheten i skattefjällsmålet, där referenten betecknade en tillämpning av upplåtelserätten som diskriminerande; men det är inte sannolikt att JK eller regeringen skulle ha fäst sig vid uttalandet.

[5] Jfr Forsell, a.a. bl.a. s. 324 f., som kritiserar att detta skett i Girjasdomen.

tillkommer Girjas och sannolikt en rad andra samebyar, något som torde kräva ett tillägg i ändamålsbestämmelserna i 2 kap. expropriationslagen (1972:719).[6] En särskild komplikation blir då hur upplåtelserätten ska värderas om expropriationen närmast av ekonomsika skäl inte omfattar inkomsterna av jakt- och fiskeupplåtelserna — såvitt jag vet en helt ovanlig typ av begränsad expropriation. Men det kan jag inte gå in på här.

[6] Möjligen kan 2 kap. 9 § åberopas; expropriationen skulle ske för friluftslivets behov. Paragrafen synes dock knappast avse ingrepp som det aktuella.